

УДК 94:355.425.4(477.8)«19»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-3>

Лілія ГРИНИК,
orcid.org/0000-0002-4077-0128
аспірантка кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету ім'я Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) lilia_hrnyuk@ukr.net

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ПІДПІЛЬНИКІВ ТА ПОВСТАНЦІВ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ТОГОЧАСНОЇ ДІЙСНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПРИКАРПАТТЯ)

Мета статті передбачає висвітлення реалій забезпечення одягом і взуттям українських повстанців та підпільників на Прикарпатті та простеження впливу політичної ситуації на цей процес. Акцентовано увагу на способах забезпечення необхідними речами: здобуття під час боїв, заготівля через місцеве населення, пошиття або купівля. Висвітлено особливості повстанської військової форми та труднощі з її виготовленням. Відзначено важливість у цьому процесі місцевого населення та діяльності господарчої референтури та жіночої сітки. Окрім того, наголошено на особливостях купівлі вбрання, власного виробництва та доглядом за ним з огляду на гігієнічні норми. Детально схарактеризовано ключові ознаки трофейного обмундирування: радянського, німецького та угорського. Підкреслено важливість комбінування військового вбрання чи використання цивільного. На основі аналізу різноманітних джерел схарактеризовано ситуацію щодо обмундирування на Прикарпатті. Звернено увагу на спробу підпільників та повстанців ідентифікації себе з українською культурою крізь елементи вбрання: вишиванки, пряжки у вигляді тризуба, розпізнавальні знаки на комірах чи рукавах, що ще більше наражало їх на небезпеку. Здійснено аналіз вбрання жіночої частини українського підпілля, що набула ознак маскуліності у зв'язку з військовими реаліями. Відтак на основі вбрання вояків УПА простежили тогочасні реалії мілітарного стилю, а на основі жіночого – модні тенденції середини ХХ століття. Доведено, що вигляд вояків був строкатий, а наявність одягу та взуття в необхідній кількості викликало постійні труднощі в умовах війни та вимагало шанобливого ставлення до нього. Наголошено, що зимовий період та сутички з ворогом, які унеможлилювали належне постачання чи позбавляли наявного, накладали відбиток на морально-психологічний стан українських націоналістів.

Ключові слова: одяг, військова форма, обмундирування, ОУН та УПА.

Lilia HRYNYK,
orcid.org/0000-0002-4077-0128
Graduate student at the Department of History of Ukraine
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) (lilia_hrnyuk@ukr.net)

THE APPEARANCE OF THE SUPPORTERS AND REBELS AS A REFLECTION OF THE CURRENT REALITY (ON THE EXAMPLE OF THE CARPATIA)

The purpose of the article is to highlight the realities of providing clothing and footwear to Ukrainian insurgents and underground in the Carpathians and trace the influence of the political situation on this process. Emphasis is placed on the methods of providing the necessary things: acquisition during battles, procurement through the local population, tailoring or purchase. The peculiarities of the rebel military uniform and the difficulties in its manufacture are highlighted. The importance in this process of the local population and the activities of the economic reference office and the women's network was noted. In addition, the peculiarities of buying clothing, own production and care for it with regard to hygienic standards are emphasized. The key features of trophy uniforms: Soviet, German and Hungarian are characterized in detail. The importance of combining military uniforms or using civilian ones is emphasized. Based on the analysis of various sources, the situation regarding uniforms in Prykarpattia has been characterized. Attention was drawn to the attempt of underground and insurgents to identify themselves with Ukrainian culture through elements of clothing: embroidered patches, buckles in the form of a trident, identification marks on collars or sleeves, which further exposed them to danger. An analysis of the clothing of the female part of the Ukrainian underground, which acquired signs of masculinity in connection with military realities, was carried out. Therefore, on the basis of the clothing of the UPA soldiers, the realities of the military style of that time were traced, and on the basis of the women's clothing, the fashion trends of the middle of the 20th century were traced. It is proved that the appearance of the soldiers was motley, and the availability of clothes and shoes in the required amount caused constant difficulties in the conditions of war and required a respectful attitude towards him. It was emphasized that the winter period and clashes with the enemy, which made it impossible to get proper supplies or deprive them of what was available, left an impression on the moral and psychological state of Ukrainian nationalists.

Key words: clothing, military uniform, uniform, OUN and UPA.

Постановка проблеми. Активізація досліджень проблем національно-визвольного руху середини ХХ ст. поживається необхідністю їх переосмислення шляхом залучення нових джерел, в тому числі – архівних та мемуарних. Окрім того, висвітлення процесу забезпечення одягом і взуттям, зовнішнього вигляду повстанців та підпільників дасть змогу простежити тяглість феномену українського добровольця, про який активно дискутується в сучасному медіапросторі; дозволить ширше розглянути концепт «політична ситуація – зовнішній вигляд вояка».

Аналіз досліджень. Історіографія даної теми характеризується досить розлогим полем публікацій: від монографій до коротких розвідок. Серед усіх важливо виокремити праці Д. Веденєєва (Веденєєв, 2007), Ю. Киричука (Киричук, 2003), Г. Стародубець (Стародубець, 2008), І. Патриляка (Патриляк, 2004; 2011; 2012), В. Ільницького (Ільницький, 2015; 2016). Окремі аспекти проблеми знаходять висвітлення у студіях В. Манзуренка (Манзуренко, 2001), С. Борчука та А. Гуменюка (Борчук та Гуменюк, 2013), В. Ковальчука (Ковальчук, 2008), О. Пагірі (Пагіря, 2012). Проте дана стаття покликана комплексно схарактеризувати дану проблему на регіональному рівні.

Мета статті передбачає висвітлення реалій забезпечення одягом і взуттям українських повстанців та підпільників на Прикарпатті та простеження впливу політичної ситуації на цей процес.

Виклад основного матеріалу. Часто зустрічаємо думки про те, що зовнішній вигляд, у більшій мірі, одяг – це спосіб самовираження чи самоствердження, прив'язка до певної культури чи спільноти. Проте українські націоналісти, будучи частиною суспільства, відірваними від нормальних умов життя, в першу чергу надавали йому первинне значення – захист тіла від подразників. Разом з цим, слід відзначити, що класичне правило «зовнішній вигляд вояка = могутність війська» не слід застосовувати до неklasичної армії. Погодимося з тим, що єдині однострої – запорука дисциплінованості, належного морально-психологічного стану, успішного проведення військових дій.

Звісно, як і в будь-якій армії світу, командування УПА працювало над тим, щоб забезпечити військо власним строєм. У збережених «плануваннях» він складався з блузи, яка мала нашивні кишені, чорні манжети на рукавах та комір з розпізнавальними знаками. Штани були вільного крою із боковими та задніми сховками. Це нагадує нам німецький стрій, проте шапка передбачалась радянського зразка – пілотка. Невід'ємною

складовою було і використання ременів, які прикрашали гербом, виготовленим із гарматних гільз (Манзуренко, 2001: 28). Однак, особливі умови проведення боротьби не надали можливості забезпечити усіх вояків єдиним вбранням. Лише поодиноким вдавалось його здобути. Та й зрештою, зазвичай, повноцінно був наявний у керівного складу (АУСБУ ІФО. Спр. 517. Арк. 70).

Слід відзначити, що забезпечення формою, взуттям та супутнім одягом проходило куди важче, аніж харчами. Цей процес не міг відбуватись за принципом «віддати» або «поділитись», оскільки їх надлишок чи запаси у місцевого населення були практично відсутні. Окрім того активна репресивна політика радянської влади щодо місцевого населення призвела до виникнення почуття страху бути ув'язненими чи виселеними у зв'язку з співпрацею з підпільниками та повстанцями. Мешканці з цього приводу відзначали: «Дали би вам все, але маємо страх, що коли ви з'явитесь з повинною, то видасте нас. Тому – нічого не даємо, хочете – забирайте самі» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 52. Арк. 127).

Проте за наявність вище переліченого відповідали господарчі референти та жіноча сітка. Вони, у свою чергу, дбали про вироблення та збір полотна серед населення, пошиття білизни, збирання вовни та в'язання светрів, рукавиць для вояків, дезінфекцію та прання брудної білизни (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т.29. Арк. 423, 428, 410зв). Разом з цим найпоширенішим було трофейне вбрання. Тому частіше за зелену повстанську форму ми зустрінемо використання радянського та німецького військового строю. Траплялись випадки, коли вбрання було «комбінованим» чи взагалі цивільним. Аналізуючи підпільні документи, можемо говорити про три основні способи заготівлі одягу:

- здобуття під час боїв;
- заготівля через місцеве населення;
- пошиття або купівля.

Отримати радянський однострій можна було різним шляхом: брали у демобілізованих вояків ЧА, здобували під час боїв та навіть купляли (ГДА СБУ, Ф.2. Спр. 287. Арк.10-11). Він складався з гімнастерки – цупкої тканинної (бавовняної) сорочки, яку оздоблював комір-стійка. Були можливими прорізи кишені на грудях (їх відсутність чи присутність залежала від займаної посади). Використовували ремені, позолочені гудзики та пряжки з червоною зіркою (підпільника замінювали їх на тризуб), правда часто у «польовому» варіанті вояки ЧА перефарбовували їх у маскувальний колір. Штани без кантів крою

галіфе та високі хромові чоботи. Колір такого вбрання варіювався від зеленого до сірого. Головний убір – пілотка. На Прикарпатті такий вигляд мали не лише поодинокі підпільники, а й цілі відділи (Яворівський ліс. АЦДВР. Арк. 177-20). До прикладу у селі Хімчин Косівського району підпільники були одягнені у радянські уніформи (Яворівський ліс. АЦДВР. Арк. 15-3). Курінь Петра Мельника («Хмари»), який ішов у рейд з Чорного лісу на Закарпаття (осінню 1945-го) був добре одітий та взутий, переважно всі вояки були в радянських мундирах та шинелях, які стягнули від демобілізованих (Трач Христофор. Приватний архів В. Ільницького. Арк. 22-23). Проте були рекомендації керівництва про недоцільність повного виряду відділу в єдиний ворожий однострій. Комбінація вбрання – це те, що часто дозволяло швидко сказати: «свої».

Одночасно з масовим поширенням радянського вбрання, популярними були німецьке та угорське. У жовтні 1944 р. вояки Станіславщини, організовуючи зустрічі з місцевим населенням, на яких закликали до масової пожертви теплого одягу для УПА, були одягнені в угорську та німецькі форми (ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 115. Арк. 262, 268). Власне, під час переходу фронту «Летуну» вдалось здобути багато військового вбрання (німецького та угорського), а також, розбивши радянську дивізію, і їхній виряд (АЦДВР. Ф. 63. Т. 11. Арк. 47). Німецький стрій відшивався із шерстяного сукна коліру хакі. Сорочка мала вже комір-заворот та чотири накладні кишені, що оздоблювались срібними гудзиками. Часто також носили її під пояс з пряжками. Штани були широкого крою, а головний убір – кепі з розпізнавальними знаками або ж сталевий шолом. Щодо угорської уніформи, вона була схожа до німецької: сорочка із завернутим коміром з розпізнавальними знаками, накладними кишнями, проте фігурної форми; вояки носили широкі штани та кепку з виступом. Колір вбрання був зелено-пісочним. На початковому етапі формування УПА вояки часто мали цивільний вигляд. Так, згадуючи «Лицаря» Дарія Малярчин («Дарка») пригадує, що був одягнений примітивно. Мав цивільну маринарку, чорні широкі сатинові штани. Часто навіть сам сміявся зі свого вигляду, а місцеві ідентифікували його «той, що у шароварах» (Онуфрив, 2012: 94).

Питання характеристики зовнішнього вигляду досить рідко піднімалось як у підпільній мемуаристиці, так і в підпільних документах, оскільки це були проблеми «дрібного» значення. Звітувалось виключно про добре чи негативне забезпечення. Аналізуючи звіти підпілля щодо забез-

печення вбранням (здебільшого негативне) та порівнюючи їх зі збереженими світлинами, споглядаємо суттєву різницю. На фото підпільники усі «виряджені»: повністю одягнені, у чистому вбранні, впевнені та з гарним настроєм. Говорити про фотографування під час визвольних змагань як багаторазову та повторювальну дію досить складно. Цей процес, хоча і вважається буденною справою, для вояків – це була своєрідна розкіш. Тому підготовка до таких подій проходила досить ретельно, мабуть, на рівні великих святкувань. До речі, більшість опрацьованих світлин – це і є важливі події: прийняття присяги, святкування Великодніх свят чи Різдва. Тобто у час, коли зовнішній вигляд мав відповідати найвищим нормам. З огляду на це, об'єктивно схарактеризувати зовнішній вигляд вояків та повстанців на основі збережених світлин досить складно. В основному опис військового вбрання найшвидше можемо віднайти у протоколах допитів СБ ОУН: «Левкович» убраний у радянську уніформу, чоботи та пілотку, Микола Харук («Вихор», «Нанашка») ходив одягнений в німецькій маринарці, зелених кангарових штанах; Мирослав Бучинський («Сурмач») був одягнений в німецьку уніформу та червоні чоботи та іншого одягу не мав, «Спартак» був одягнений у форму німецького льотчика, шапку мазепинку, чоботи. Якщо кудись ішов одягав на себе радянську палатку. Григорій Легкий («Борис») керівник Коломийського окружного провада ОУН був одягнений у кітель та штани галіфе із німецького сукна зі знаками УПА, шапка петлюрівка (Яворівський ліс. АЦДВР. Арк. 177-15, 177-28, 341-9). Про зовнішній вигляд можемо дізнатись і з спогадів очевидців. Пригадуючи командира «Гамалію», відзначають: «носив сотенний зеленого кольору стрілецький однострій. Шапка на голові трохи завернена назад, подібна до тих, які колись носили «луговики», з тризубом. Підперезаний був «Гамалія» військовим ременем». Про Петра Дуду («Моряка») згадують: «Ходив сотенний одягнутий у німецьку уніформу, у літні місяці без головного убору, зимою – «петлюрівці» на голові» (Когут, 2007: 22, 32).

Починаючи з 1947 р. повстанці та підпільники почали активно купляти одяг через населення за зібрані кошти або доручали комусь з цивільних скласти та закупити чи пошити комплект для одного вояка (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 9. Арк. 31). До прикладу на Краківському базарі, отримавши 2000 рублів, Іванна Полюга на потреби вояків купила: взуття 41–42 р. (1400 руб.), сорочку (130 руб.), 3 м білої тканини (150 руб.), 6 м сатину (180 руб.), 200 гр. шерстяних

білих ниток для светра (70 руб.) (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 16. Арк. 85). Розрахунок закупленого вбрання, на одного вояка, відбувався наступним чином: одна пара дешевшого вбрання на рік, або ж дорожчого – на два; дві пари чобіт на рік; одна шинеля на два роки (ГДА СБУ. ф. 13. Спр. 376. Т. 29. Арк. 431). Із наступних свідчень можемо лише уявити, яку суму коштів необхідно було для забезпечення усіх вояків формою: Степан Костирко («Гром»), звертаючись весною 1947 р. до керівника Станіславівського окружного провода ОУН Михайла Хмеля («Всеволода»), писав про те, що відділ «Довбуша» через відсутність одягу та взуття знаходився у дуже складному становищі. Стрільці ходили голі, бо дістати вбрання не було де. Тому він, щоб оперативно вирішити ситуацію, наказав передати «Довбушу» 20 тис. руб. на закупівлю обмундирування (ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 93 (1954). Спр. 1. Арк. 132).

Так як одним із шляхів забезпечення взуттям та одягом було власне виробництво, то закликали подавати звіти щодо необхідної кількості шкіри на взуття та підшову до нього; черевиків чи чобіт, кожухів (довгих і коротких), камізелок тощо. Взуття – болюча сторона підпілля, оскільки заготовити необхідну черевиків чи чобіт не дозволяла мала кількість в районі гарбарень. Неможливо було й провести їх збільшення, оскільки це загрожувало швидкою ліквідацією (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 29. Арк. 424). Якщо заготовля обмундирування відбувалась самостійно, то старались використовувати угорське, польське чи румунське сукно. Траплялось використання англійської тканини. Так, Дмитро Геник («Віктор») був одягнений у військовий уніформ з англійської кангарової матерії, чоботи англійки та цивільний кашкет з чорної матерії; «Верховинець» був одягнений у військовий уніформ з румунської матерії, чоботи та шапка мазепинку; «Нечай» носив на собі форму із польського зеленого сукна та хромові черевики; «Голуб» та «Бурлака» були одягнені в уніформу з малярського сукна, а головні убори – мазепинки; «Клим» мав військовий стрій з малярського сукна, голову покривав шапокою «пелюріркою» (Яворівський ліс. АЦДВР. Арк. 177-12, 177-28, 177-31, 177-32).

Не менш важливою складовою було забезпечення не лише військовою формою, а й іншим необхідним одягом: білизною, светрами, рукавицями, сорочками, шарпетками, онучами, підхолявками (стрічка зі старого сукна для перев'язування штанів, щоб сніг не потрапляв в чоботи чи черевики), під штанцями (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. т. 29. Арк. 423). Щодо білизни, то в основному її відши-

вали із простирадл чи іншого роду полотен (АСБУ ІФО. Спр. 8009П. Арк. 21зв). На початковому етапі боротьби наголошувалось на тому, що на теренах, де розташовані сотні УПА, повинні створитись підручні магазини одягу, білля та взуття. Отримати це все можна було лише шляхом заміни старого на нове. Використані речі підлягали пранню та ремонту. За пошиття та прання одягу мали відповідати лише поодинокі кравчині та жінки, щоб не розконспірувати вояків. Хоча, цей факт радянські силовики часто використовували на свою користь. До прикладу, Євгенія Чеканська, співпрацюючи з повстанцями та радянськими силовими органами, подавала останнім різного роду інформацію, зокрема щодо чисельності підпілля. Ці дані вона вираховувала самостійно за допомогою того скільки білизни їй принесуть повстанці, щоб випрати. Якщо з'являвся хтось новий – відповідно і новий одяг для прання (Яворівський ліс. АЦДВР. Арк. 9, 9-2).

Отримували білизну хлопці і під час організованих засідок. Так, у 1945 р. курінь «Дзвони», що дислокувався у Чорному лісі, отримав 20 пар нової білизни (Рогатинський архів. АЦДВР. Т. 7. Арк. 34). Проте про наявність запасних речей важко говорити, однак керівництво закликала її змінювати та прати, носити одяг свого розміру, слідкувати за чистотою взуття (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 15. Арк. 1013; Т. 67. Арк. 348). У разі браку вбрання учасники ОУН та УПА часто обмінювались. Чоловіки навіть одягали жіночі речі у надкритичних ситуаціях (Федорівський, 1962: 42). З труднощами вояки стикались при необхідності самому мити взуття та прати одяг. Не усі вміли це робити (АЦДВР. Ф. 9. Т. 43. Арк. 33). Проте, були і ті, хто охоче піклувався про свій зовнішній вигляд. Так, вояки, згадуючи Луку Гринішака («Довбуша»), відзначали, що любив гарно вбиратися та завжди дбав про свій вигляд (Яворівський ліс. АЦДВР. Арк. 029-18).

Зазначаючи на початку про одяг як прив'язку до певної культури, повстанці та підпільники ідентифікували себе виключно з українською. Не зважаючи на проблеми з обмундируванням: використання іноземного військового вбрання, під ним завжди можна було прогледіти вишиванку. Мабуть саме через те, щоб було її видно, комір у військовій сорочці був замінений зі стійки на гострий виріз. Оскільки за тенденцією вишиванку одягали під військовий стрій. Про їх наявність дбали місцеві дівчата, які і займалися їх виготовленням (Яворівський ліс. АЦДВР. Арк. 256-11). Часто вояки отримували вишиванки в подарунок, як, наприклад, Василь Андрусак («Грегіт»),

«Різун») (Андрусяк, 2002: 33). Здебільшого такий вигляд відносився до святкового вбрання. До прикладу працівник СБ «Гонтаренко» на Зелені свята був в новій уніформі та вишиванці (Яворівський ліс. АЦДВР. Арк. 256-16).

Справжнім випробуванням була підготовка до зимового періоду, що проходила досить ретельно. Так, із основних завдань на Прикарпатті в осінньо-зимовий час було забезпечення усіх підпільників одягом, взуттям, білизною, а також плащами та рукавицями (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 28. Арк. 128). У інструктивних матеріалах читаємо: «до 1.12.44 кожен член-підпільник повинен обов'язково пошити верхнє біле плаття для маскування у зимовий період. Плаття має бути таким великим, щоб можна було одягнути на зимову одягу. Шити його по моді водійського мундира» (ГДА СБУ, Ф. 13. Спр. 372. Т. 18. Арк. 53). Проте, попри усі наказування реалії були жорстокі. Щозими відчувався брак маскувальних плащів, вони практично були відсутні. У малих кількості були забезпечені вояки рукавицями (лише 20–25%) (Рогатинський архів. АЦДВР. Т. 7. Арк. 131). Варто відзначити, що забезпечення відділів у зимовий період було різним. На Прикарпатті голод та холод морив тих, хто заготовив недостатню кількість харчів чи одягу та через облави більшовиків, не міг це зробити у час необхідності. Близько 70% вояків потребували доброго взуття, а простуда ніг – екзема охопила усіх зимою 1945 року (Рогатинський архів. АЦДВР. Т. 7. Арк. 126). У жовні 1946 р. вояки звертались до теренових провідників про необхідність забезпечення на зиму, яка їх може застати «голими та босими» (ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 93 (1954). Спр. 1. Арк. 28).

Не лише зима завдавала удару по матеріальному стані, у жахливому становищі опинялись вояки після зіткнень з радянськими силовиками. Бо таким чином одяг можна було не лише здобути, а й втратити. З цього приводу Володимир Фрайт («Владан») звернувся листом до Василя Сидора («Шелеста») у якому зазначав наступне: «Останнім часом зібрано всіх недобитих 60 чоловік – це тіні, а не люди – обдерті, босі, а на ногах висить м'ясо. Я віддав наказ тереновим провідникам, щоб ті надали їм матеріальну допомогу: поторбувались про них, дали білизну, бо мало хто з них має, купили всім взуття, штани та іншого роду одягу» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 9. Арк. 6). У надзвичайному звіті від 30 травня 1945 р. читаємо про те, що гостро стояла проблема у Стрийській окрузі. На цей час 88 стрільців були зовсім босими, а 126 потребувало нагальної потреби його заміни (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 62. Арк. 110).

Погане забезпечення речами першої необхідності негативно позначалось не лише на фізичному стані вояків, а й накладало свій відбиток на пониження морального духу вояків. У квітні 1946 р. відомо про важке становище вояків Станіславщини. Тут виявлено випадки нестачі взуття, тому стрільці вимушені були босоніж ходити по снігу. Це призвело до сильного пригнічення та розчарування. Проте відзначимо, що керівники старались вирішити проблему будь-яким чином. Для того, щоб викликати позитивні емоції Василь Савчак («Сталь») та Григорій Легкий («Борис») вирішили зробити сюрприз побратимам – «надсюрприз» для тогочасних реалій. Так вони організувати підпільну кравецьку майстерню у жителя с. Тюдів Володимира Яким'юка. Швейні машинки, відповідне сукно, нитки та інші необхідні засоби доставили туди у швидкому часі. Дівчатам подали зразки військової форми СС та окремих відділів часів УНР. Процес кроїння, шиття, прасування та сортування за розміром відбувалися у нічний час. Після того як уся робота була виконана, керівники вирішили провести нараду, на якій зібрали усіх повстанців. Коли нагальні потреби було обговорено, курінні, а згодом стрільці були запрошені до криївки, де вони побачили власні однострї. Тогочасні емоції важко було передати очевидцям: звідусіль лунали звуки радості та захоплення. Тоді «Борис» звернувся до присутніх та пояснив мотиви таких дій: «хтіли аби ви потішилися побаченим, відчули, набралися трішки радості, якої у ці дні так бракує нам» (Легкий, 2010: 62-64).

Усвідомлено поза увагою залишили зовнішній вигляд жіночої частини українського підпілля, хоча про її наявність вже неодноразово згадували. Якщо на основі вбрання вояків УПА можемо простежити тогочасні реалії міліарного стилю, то на основі жіночого – модні тенденції середини ХХ століття. У залежності від доручених функцій стрій дівчат різнився. Будучи, в основному, залученими до «напівмирних» чи «мирних» професій: зв'язкових, машиністок, санітарок, пропагандисток носили цивільне вбрання. Проте, під час виконання бойових завдань – військовий стрій – невід'ємний атрибут.

Не зважаючи на військові реалії та умови ведення боротьби, поширеними серед жіночого одягу були спідниці, сарафани та плаття. Правда, мінімалістичні та без зайвих декорувань. За своїм кроєм були трапеційними або ж багаточаровими. Зазвичай їх поєднювали з сорочками, поверх яких одягали кептарі. Не зважаючи на чорно-білі світлини, зауважимо, що одяг був одноманітним і «сірим». Проте можемо твердити, що вже у цей час

жіночі образи отримують маскулітні риси. У підпіллі дівчата активно починають носити штани, а сорочки заміняють на светри. Так, наприклад, дружина Дмитра Геніка («Віктора») була одягнена в штани з англійської кангарової матерії, зелений светр та червоні чоботи (Яворівський ліс. АЦДВР. Арк. 177-31). Дарія Малярчин («Дарка») пригадує, що на Великдень 1948 р. кожен мав лише маринарку, шапку і штани-райтки. Теплих светрів чи курток у них просто не було (Онуфрив, 2012: 44). Загалом, такі зовнішні зміни у вбранні дівчат пояснюємо тим, що мода – показник, за яким можна простежити політичні зміни.

Аналізуючи збережені фотоматеріали, можемо говорити і про не край часте використання дівчатами головних уборів. Якщо такі траплялися, то переважно хустини, або ж шапки у холодну пору. Однак волосся у дівчат було завжди зібраним. Серед популярних зачісок – плетіння. До речі, дівчата часто вчили цього хлопців-воjakів. Так,

наприклад, на Самбірщині «Ліщина» запропонував «Клименку» заплести їй дві коси. Той погодився та під коментування дівчини, спершу зробив проділ, розділив волосся на прядки, а тоді починав міцно стискати (Федорівський, 1962: 168).

Висновки. З вище зазначеного, відзначимо, що попри великі бажання наявності власного військового строю, зовнішній вигляд підпільників та повстанців забезпечувало трофейне вбрання або ж речі виготовлені чи пожертвовані місцевим населенням. З огляду на це, вигляд воjakів можна схарактеризувати як строкатий. Наявність одягу та взуття в необхідній кількості викликало постійні труднощі в умовах війни та відповідно вимагало шанобливого ставлення до нього. Разом з цим зимовий період та сутички з ворогом, які унеможлилювали належне постачання чи позбавляли наявного, накладали відбиток на морально-психологічний стан українських націоналістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів управління Служби безпеки України у Івано-Франківській області (далі – АУСБУ ІФО). Спр. 8009П.
2. АУСБУ ІФО. Спр. 517.
3. Архів центру досліджень визвольного руху (далі – АЦДВР). Ф. 63. Т. 11. Арк. 47 – Хмель С. Відтинок «Магура» / Калуська округа.
4. АЦДВР. Ф. 9. Т. 43. – Зимою в бункері. Справа про спогади командира УПА Степана Стебельського «Хріна».
5. Рогатинський архів. АЦДВР. Т. 7.
6. Яворівський ліс. АЦДВР.
7. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 2. Спр. 115.
8. ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 287.
9. ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 93 (1954). Спр. 1.
10. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 9
11. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 16.
12. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 18.
13. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 52.
14. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 15.
15. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 28
16. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 29.
17. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 62.
18. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 67.
19. Андрусак Є. Спогади. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 128 с.
20. Борчук С., Гуменюк А. Уніформа воjakів УПА. *Галичина*. 2013. С. 321–326.
21. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спец розділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті рр.: Монографія. Київ : К.І.С., 2007. 568 с.
22. І стали нам ті наші гори твердиною у лютий час... Спогади друкарки Головного осередку пропаганди ОУН і УПА Дарії Малярчин-Шпиталь / ред.-упор. С. Онуфрив. Львів : ПАІС, 2012. 182 с.
23. Ільницький В. До проблеми військового і господарського забезпечення повстанців у ВО-4 «Говерля» (1943-1949). *Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія*. 2015. С. 60–66/
24. Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954) : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2016. 696 с.
25. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів, 2003. 464 с.
26. Ковальчук В. Діяльність відділів УПА в радянських одностроях. *Військово-історичних альманах*. 2008. Ч. 2. (17).
27. Когут М. Герої не вмирають. Кн. 8. Калуш : Копі-центр, 2007. 56 с.
28. Легкий П. Лицар нескореної України. Тернопіль : Джура, 2012. 123 с.
29. Манзуренко В. Ременные пряжки УПА. *Однострій*. Ч. 6. 2001. С. 28.
30. Пагіря О. Повсякденне життя воjakів УПА крізь призму усної історії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2012. Вип. 111. С. 41–43.

31. Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і Вір...» українське націоналстичне підпілля та повстанський рух 1939–1960 рр. Львів : Часопис, 2012. 592 с.
32. Патриляк І. «Щоденний хліб» курсантів УПА: житлове, матеріальнотехнічне, продовольчета медичне забезпечення старшинських та підстаршинських шкіл УПА (1943–1944). *Український визвольний рух*. 2004. № 3. С. 246–259.
33. Патриляк І. Простір підпілля. *Тиждень.ua*. 2011. 7 березня. URL: <http://tyzhden.ua/History/18067>
34. Стародубець Г. М. Генеза українського повстанського запілля: Монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 338 с.
35. Трач Христофор. Приватний архів В. Ільницького.
36. Федорівський С. Нотатки повстанця. Нью-Йорк : «Прометей», 1962. 202 с.

REFERENCES

1. Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Ivano-Frankivskii (dali – AUSBU IFO) [Archive of the Security Service of Ukraine in Ivano-Frankivsk region] [in Ukrainian]. Spr. 8009 P.
2. AUSBU IFO. Spr. 517.
3. Khmel S. Vidtynok «Mahura». Kaluska okruha [“Magura” shade / Kaluska district]. *Arkhiv tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu – Archive of the Center for Initial Motion Research*, F. 63. T. 11 [in Ukrainian].
4. Zymoiu v bunker. Sprava pro spohady komandyra UPA Stepana Stebelskoho “Khrina” [In winter in the bunker. The case of the memories of the UPA commander Stepan Stebelsky “Khrin”]. *Arkhiv tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu – Archive of the Center for Initial Motion Research*, F. 9. T. 43. [in Ukrainian].
5. Rohatynskiyi arkhiv [Rohatyn archive]. *Arkhiv tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu – Archive of the Center for Initial Motion Research*, T. 7. [in Ukrainian].
6. Yavorivskiyi arkhiv [Yavoriv archive]. *Arkhiv tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu – Archive of the Center for Initial Motion Research* [in Ukrainian].
7. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (dali – HDA SBU) [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine]. F. 2. Spr. 115.
8. HDA SBU. F. 2. Spr. 287.
9. HDA SBU. F. 2. Op. 93 (1954). Spr. 1.
10. HDA SBU. F. 13. Spr. 372. T. 9
11. HDA SBU. F. 13. Spr. 372. T. 16.
12. HDA SBU. F. 13. Spr. 372. T. 18.
13. HDA SBU. F. 13. Spr. 372. T. 52.
14. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 15.
15. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 28
16. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 29.
17. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 62.
18. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 67.
19. Andrusiak Ye. Spohady [Memories]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2002. 128 p. [in Ukrainian].
20. Borchuk S., Humeniuk A. Uniforma voiakiv UPA [Uniform of UPA soldiers]. *Halychyna – Galicia*. 2013. pp. 321–326 [in Ukrainian].
21. Viedieniev D. *Dvobii bez kompromisiv. Protyborstvo spets rozdiliv OUN ta radianskykh syl spetsoperatsii. 1945-1980-ti rr.: Monografija [Duel without compromises. The struggle of special units of the OUN and Soviet special operations forces. 1945-1980s: Monograph]*. Kyiv : K.I.S., 2007. 568 p. [in Ukrainian].
22. Onufriv S. *I staly nam ti nashi hory tverdneiu u liutyi chas... Spohady drukarky Holovnoho osередku propahandy OUN i UPA Darii Maliarchyn-Shpytal [And those mountains of ours became a stronghold for us in a fierce time... Memories of the typist of the Main Center of Propaganda of the OUN and UPA Daria Malyarchyn-Shpital]*. Lviv : PAIS, 2012. 182 p. [in Ukrainian].
23. Inytskyi V. Do problemy viiskovoho i hospodarskoho zabezpechennia povstantsiv u VO-4 “Hoverlia” (1943-1949) [To the problem of military and economic support of insurgents in VO-4 “Hoverlyia” (1943-1949)]. *Visnyk MDU. Serii: Istorii. Politolohiia – Bulletin of MSU. Series: History. Politology*. 2015. pp. 60–66 [in Ukrainian].
24. Inytskyi V. *Karpatskyi kraj OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945–1954) [The OUN Carpathian region in Ukrainian liberation movement (1945–1954)]*. Drohobych : Posvit, 2016, 696 p. [in Ukrainian].
25. Kyrychuk Yu. *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40-50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka [The Ukrainian national movement of the 40s and 50s of the 20th century: ideology and practice]*. Lviv, 2003. 464 p. [in Ukrainian].
26. Kovalchuk V. *Diialnist viddiliv UPA v radianskykh odnostroiaikh [ctivities of the UPA departments in the Soviet uniforms]. Viiskovo-istorychnykh almanakh – Military historical almanacs*. 2008. Ch. 2. (17). [in Ukrainian].
27. Kohut M. *Heroi ne vmyraiu. Kn. 8 [Heroes do not die. Book 8]*. Kalush: Kopi-tsentr, 2008. 56 p. [in Ukrainian].
28. Lehkyi P. *Lytsar neskorenoi Ukrainy [Knight of unconquered Ukraine]*. Ternopil: Dzhura, 2012. 123 p. [in Ukrainian].
29. Manzurenko V. *Remenni priazhky UPA [Belt buckles of the UPA]*. *Odnostrii – Uniformity*. Ch. 6. 2001. pp. 28 [in Russian].
30. Pahiria O. *Povsiakdenne zhyttia voiakiv UPA kriz pryzmu usnoi istorii [Everyday life of UPA soldiers through the prism of oral history]*. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 111. 2012. pp. 41–43 [in Ukrainian].

31. Patryliak I. *“Vstan i borys! Slukhai i Vir...” ukrainske natsionalstychne pidpillia ta povstanskyi rukh 1939–1960 rr.* [“Get up and fight! Listen and Believe...” Ukrainian Nationalist Underground and Insurgent Movement 1939–1960]. Lviv : Chasopys, 2012. 592 p. [in Ukrainian].
32. Patryliak I. “Shchodennyi khlib” kursantiv UPA: zhytlove, materialnotekhnichne, prodovolcheta medychne zabezpechennia starshynskykh ta pidstarshynskykh shkil UPA (1943–1944) [Daily bread of UPA cadets: housing, material and technical, food and medical support of senior and sub-senior schools of UPA (1943–1944)]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh – Ukrainian liberation movement*. 2004. № 3. pp. 246–259 [in Ukrainian].
33. Patryliak I. Prostir pidpillia [Underground space]. *Tyzhden.ua – Week.ua*. 2011. URL: <http://tyzhden.ua/History/18067> [in Ukrainian].
34. Starodubets H. *Heneza ukrainskoho povstanskoho zapillia* [The genesis of the Ukrainian insurgent stronghold]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2008. pp. 338 [in Ukrainian].
35. Trach Khrystofor [Trach Khristofor]. Pryvatnyi arkhiv V. Ilnytskoho – Private archive of V. Ilnytskyi [in Ukrainian].
36. Fedorivskyi S. *Notatky povstantsia* [Notes of a rebel]. New York: “Prometei”, 1962. 202 p. [in Ukrainian].